

DOSYA/DERLEME**HABER, KURGU, ÇARPITMA
HABERLERLE NASIL YÖNLENDİRİLİYORUZ?!**

Yavuz ÜÇKUYU*

Kurgu İle Kuram

"Kurgu" ile "kuram" kavramları arasında yakın bir ilişki vardır. Kuram, Yunanca "teori" kelimesinin karşılığıdır ve "görmek", "bir şeye bakmak" anlamlarında kullanılmaktadır. Buradaki "görmek", "bir şeye bakmak" fiillerinden kastedilen, ele alınan olgu ya da fenomene, evrensel bir açıklama getirmek veya evrensel bir açıklamanın geliştirici bir parçası olarak yer sağlamak üzere "bakış"tır. Bu tür bir "bakış" zihinde tasarlanan önsel bir "kurgu"ya dayanır. Önsel kurgunun, gözlemlerle, deneylerle geçerlilik kazanarak sistemli bir bütünün kendisine ya da parçasına dönüşmesi ile, kurgunun kuram haline gelmesinden söz edilir.

Kurama giderken zorunlu bir aşama olan kurgunun zihinsel bir tasarıya dayanması, kurguyu her türlü sınır ve denetimden uzak "bir serbest atış" alanı haline getirmez. Kuşkusuz, tarihte "akıldışı", "saçma", olarak nitelenen kimi "kurgu"ların kuram haline geldiği de görülmüştür. Çok bilinen örnek, Johannes Kepler'in mistik inancı doğrultusunda "göksel alemin müzikal uyumunu" geometrik olarak belirlemek kaygısından çıkan çalışmalarının "Kepler Yasaları" denilen ve ancak devrim sözcüğüyle kıyaslanabilecek sonuçlara dönüşmesidir. (Yıldırım, C.; 1997) Ancak bunlar son derece sınırlıdır. Bu sınırlı olanların hemen tamamı ise, ciddi bir bilgi birikiminin var olduğu dönemlerde bir eşik atlama noktasında görülürler. Kurgucu burada bilgi birikimine çoğu zaman fazlasıyla sahiptir ve olgu ve fenomenleri tümüyle yeni ve farklı bir bakışla evrensel bir dizgeye yerleştirir.

Tersine, Milliyet gazetesinin "Varoşlarda oy peşinde" başlıklı haberinde, (Milliyet, 23.10.2002) haberdan kadın hastalıkları ve doğum uzmanı, Liberal Demokrat Parti İstanbul 3. Bölge 2. Sıradan milletvekili adayı olduğunu öğrendiğimiz Dr. Dilek Salihoğlu'nun, "Burjuva olduğum doğru. Parti olarak da yapmak istediğimiz, bütün halkın burjuva olması. Yıllarca Nişantaşı, Etiler gibi semtlerden dışarı çıkmadım. Aday olduktan sonra ilk defa varoşlara gittim. Ancak kendimi oradakilere çok yakın hissediyorum. Zaten televizyon başında yoksul insanların durumunu görünce de hüngür hüngür ağladım" sözlerinden kalkarak "bütün halkın burjuva olması" kurgusuna Kepler'in "göksel alemin müzikal uyumu" benzeri yaklaşılamaz.

Kurguyu "atıştan" kurtaran şey, ilgili fenomen ya da olgunun doğasını, kaynağını temel alması ve bunları tarihsel-bilimsel birikimin sağladığı sistematiklik ve yöntem ışığında değerlendirmesidir. Yani kurgucu, bir bütüne ulaşmak üzere elindeki parçalar (olgu ve fenomenler) arasındaki ilişkileri -parçaların doğa ve kaynağını koruyarak- yeniden tanımlayarak onları bir araya getirir. Bir yerde montaj yapmış olur. Montaj, oluşturduğu parçaların özelliklerini barındıran ama; parça özellikleri toplamını aşan yeni bir üründür.

İnsan, doğallıkla bilincine yansıyan olgu ve fenomenlerin kendince bir açıklığa kavuşturur. Yani her insan şu ya da bu ölçüde montaj yapar. Bu insan olmanın hem gereği hem de koşuludur. Buradan bütün insanların yeni bir kuram arayışında olduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Çıkarılması gereken, kurguculuğu insan niteliğinden kaynaklanan kişinin; ilgilendiği, karşılaştığı fenomen ve olguları bir kuramsal çerçeveye yerleştirme eğiliminde

* Dr., 112, Acil Yardım Hizmetleri

olacağıdır. Genellikle, karşılaşılan her parça evrensellik kazanmış kuramsal bir çerçevenin içine yerleştirilir. Karşılaşılan parçalar kimi zaman evrensellik kazanmış kuramsal çerçeveye yerleştirilemez ve bu durum yeni bir kuramsal arayışı doğurur.

Kuram İle Gerçeklik

Evrensellik kazanmış kuramsal çerçeveler ile gerçeklik arasında bir sınır konulması, evrensellik kazanmış kuramsal çerçevelere bir gelişme, genişleme alanı bırakmak içindir. İnsan, evrenselliğe dönük kuramsal çerçeveler geliştirip yetkinleştirerek, insan bilincinden bağımsız olarak var olan gerçekliğe ulaşmak ister. Ulaşılan gerçeklik ise kuramsal çerçevelerin oluşturduğu yeni bilinç düzeyine uygun gerçeklik arayışlarının önünü açar. Belki, Lenin bu nedenle teorinin soyut gerçeğin ise her zaman somut olduğunu vurgulamaya ihtiyacı hissetmiştir. Burada teorinin hafifsenmesi değil ona dinamiklik kazandırma kaygısı ön plandadır.

Evrensellik kazanmış kuramsal çerçevelerle gerçeklik arasındaki mesafenin bulunması doğaldır. Ancak bu mesafe genellikle fazla genişler. Mesafeyi genişleten etken, toplumsal yapının sınıfsal niteliğidir. Üretim tarzının sınıfsal niteliğini sürdürmek, temelde evrensel kuramsal çerçevelerle gerçeklik arasındaki mesafenin açılmasına dayanır. Açılmış mesafe, çoğu zaman söylemde tersine çevrilerek, evrensel kuramsal çerçeve ile gerçekliğin örtüştüğü –üst üste geldiği- biçiminde ifade edilir. Bu ifade, mevcut nesnelliğin şu ya da bu biçimde ele alınmasıyla “başkaca yapacak bir şey yok” biçiminde, insanları mevcut durumun tek seçenek olduğuna ikna etmeye dayanan bir sözde “gerçeklik” anlayışıdır.

Kurgu, Kuram, Gerçeklik

Karşılaştığımız veya ilgi duyduğumuz fenomen ve olgular, bir kurgunun parçaları olarak ne kadar doğaldırlar ve esas kaynaklarının özelliğini gösterirler? Burada iç içe geçen kurgulardan söz edilebilir. Fenomen ve olgular sadeleştirilince, daha doğru ifadeyle soyutlamanın alt düzeylerine inildikçe doğalarına geri mi dönerler? Bir fenomen veya olgu, en alt düzeyde bir kurgunun parçası olarak yeni bir bütüne dönüştüğünde, “dönüşüme uğramış” bu yeni bütün başka bir kurgunun parçasını oluşturabilir.

Bu saptama, kurguların daha alt düzeylerine inildikçe olgu ve fenomenlerin doğallığına ve kaynağına ulaşacağımız anlamını doğurmaz. İki nedenle böyledir: Birincisi doğasında ve kaynağının özelliklerini taşıyan pek çok olgu ve fenomen arasından bir seçme yaptığımız ve bu seçme işini bilinç düzeyimiz ve kabul ettiğimiz evrensel kuramsal çerçeveler şekillendirdiği içindir. İkincisi; kurgular, olgu ve fenomenlere kuramsal bir çerçeve kazandırdıklarında onları doğallığına ve kaynağına yaklaştırırlar. Bu durum kurguların düzeyi yükseldiğinde, çoğunlukla egemen ideolojiye değişik dolayimler

kurularak eklemlemeleri sonucunu değiştirmese de böyledir. Soyutlama düzeyi yüksek kurgular, dolayimleri çözümlenip bileşenlerine ulaşıldığında daha çok veri sağlarlar.

Yukarıdaki belirlemelerden şuraya ulaşmak istiyorum: Bir haberin kurgusunun görece alt düzeyde oluşu, onu yalınlaştırarak doğasına ve kaynağına götürmez. Tersine, kurgusu olan bir haber de gerçeklikten uzaklaşma anlamına gelmez. Örneğin, Posta gazetesi'nin “Al sana çözüm” başlığını taşıyan haberine bakalım (Posta, 10.11.2002). Haberde, “Trakya Üniversitesi Rektörü Prof. Osman İnci, kamu kuruluşlarına ‘Borcunuzu ödemezseniz hastalara bakmayacağız’ dedi. Hastaneye 10 günde 1 trilyon lira ödendi” denilmektedir. Sağlık kurumlarının finansman sorununun çözümü rektörün bir tür “dayılanmasında” bulunmuş görünmektedir. Bu tür bir “dayılanma” davranışının yaygınlaştırılmasıyla borçların ödenmesi çözümü, bırakın iktisatçıları bir mahalle bakkalı defter muhasebesi için bile inandırıcılık taşımaz.

Kurgusu daha üst düzeyde görünen yine Posta gazetesinin “Irak’a ilaç satmadık” başlıklı haberine bakalım (Posta, 14.11.2002). Haberin ayrıntısında “ABD makamları, Irak’ın kimyasal saldırıların etkisini azaltan ilaçları Türkiye’den aldığı ileri sürerken, Sağlık Bakanlığı ve Türk Eczacılar Birliği bunun söz konusu olmadığını açıkladı” deniliyor. Habere konu olan ilaç, kimyasal silahların etkisini azaltmak için de kullanılabilen; ama esas olarak insan sağlığını tehdit eden acil durumlar için (şoklar, kalp hastalıkları, zehirlenmeler vb) kullanılan “atropin”dir. Haberde kurulmaya çalışılan Irak’ın kimyasal silah kullanımı olasılığı ile atropin alımı arasındaki ilişki, sağlık alanında temel bilgilere sahip olanlar için ikna edici değildir. Kimyasal silah kullanma niyeti olan birisinin “atropin” satın almaya çalışması ise akıl dışı görünmektedir. Burada, haberden çıkarılması gereken Türkiye’nin, Irak’la savaşa ABD’nin yanında yer almaya niyetli yönetiminin, niyeti yönünde kamuoyu yaratmak üzere kullandığı değişik dolayimlerden birisiyle karşı karşıya olduğumuzdur.

“Yanılsama Yaratma, "Maniple Etme" Aracı Olarak Haber

İnsanların, maddi üretim biçiminin koşulladığı toplumsal ilişkileri içinde ürettikleri düşünce, ideolojilere “doğal olanı budur, elden ne gelir” biçiminde yaklaşabilir miyiz? Yaklaşamayız. Çünkü, insanın toplumsal etkinliği, verili yaşam koşullarına düşünsel, siyasal, kültürel, ideolojik vb biçimlerde karşılık vermesi ile ortaya çıkar. Yaşam koşulları ise üretim tarzı tarafından genel olarak belirlenir. İnsanların yaşama koşullarını, mevcut üretim tarzının sürdürülmesi ön kabulüyle biçimleyen bir toplumsal yapı, doğal olarak kendini tehdit eden sınıf çatışmalarını bertaraf etmek üzere üstyapısını şekillendirecektir. Bu şekillendirme, doğal olarak ideolojileri, düşünceleri, kültürü ve bunların özel bir fonksiyonel bürünümü olan haberleri, bu amaç

doğrultusunda kullanmayı getirir. Bu tür kullanım ise haberleri "yanılsama yaratma", "kitleyi manipüle etme" amacına uygun biçimde üretme ve şekillendirmeyi içermek durumundadır. Görüldüğü üzere, durum bir istisna da değildir; sınıflı toplumlara içsel bir karakterdir.

Sınıflı toplumlarda, özellikle çatışmaların yoğunlaştığı dönemlerde "yanılsama yaratma" ve "manipüle etme" niyeti çok açık biçimlere bürünür. Örneğin, Vatan gazetesinin "Bin işçinin spermi fabrika kurtaracak" başlıklı haberini ele alalım (Vatan, 7.11.2002). Haberde, "Romanya'da bir otomotiv fabrikasının işçilerinin, fabrikanın 20 milyon doları bulan borcunu ödemek için spermlerini satacağı bildirildi...Özelleştirme idaresinin, kendilerinden bu konuda çözüm beklediğini dile getirdiğini kaydeden sendika lideri, 'En iyi ekonomistlerin bile hiçbir zaman aklına gelmeyecek bir çözüm bulduk' dedi" denilmektedir. Sınıf mücadelesini yoluyla değil, sermaye sınıfına spermlerini bağışlayarak üretilen bir "çözüm"ün, esas amacının bir tür "yanılsama yaratma" olduğu açıktır.

Haber, iletişim araçları kullanılarak üretilmiş ve iletişim kanalları yoluyla dolaşıma sokulmuş kurgusal nitelikleri gelişme farklılıkları gösteren metadır. Haberin olgu ve fenomeni yansız olarak bir "ayna" olarak yansıttığı görüşü pek çok akademik çalışma ile geçersizleştirilmiş olmasına rağmen, toplumu yönetmede burjuva siyaset ve ideolojisinin önemli bir aracı olarak bu "yansıtıcı ayna" inancı korunur. Özünde haber, seçilmiş parçalardan oluşturulmuş bütünselliği olan kurgu içeriğindedir. Haberin niteliği ve neliği üzerine açıklayıcı olan, yakın zamanda Türkiye'de yapılmış bir çalışmadan bir bölümü aktarıyorum: "Medyanın yansıtıcı rolünü kuşkuyla düşüren ve sorgulayan bir başka saptama ise, gerçekliğin basitçe verili olgulardan farklı bir şey olduğudur. Gerçek, gerçekliğin belirli bir tarzda kurulmasıydı. Medya, gerçekliği yalnızca yeniden üretmiyor, aynı zamanda tanımlıyor da. Gerçeklik dilsel pratikler yoluyla desteklenip üretilmekte ve temsil edilmektedir. Ama temsil etme aktif bir seçme, sunma yapılandırma ve biçimlendirme işini ima eder. Bir anlam üretme ve anlamlandırma pratiğidir. Bu nedenle medya ile verilen mesajların, sadece açık anlamları bazında değil, aynı zamanda ve daha da önemlisi, ideolojik yapıları bazında analiz edilmesi gereklidir. Çünkü bu mesajların yaptığı, aslında tamamen ideolojik bir biçimlendirmedir; yani şeylerin, evrensel doğa ya da gerçekliğin kendisiyle bitişikmiş gibi gösteren bir temsil tarzıdır. Dünyaya ilişkin kısmi ve yanlış açıklamalara evrensel bir geçerlilik ve meşruluk kazandırma ve bu kısmi kurmacaları gerçeğin sorgulamaksızın kabul edilmesine oturtmaya yönelik bir hamle, aslında ideolojik olanın karakteristiği ve koruyucu mekanizmasıdır." (Poyraz, B.; 2002).

Haber ve Ekonomi-Politiği

Haber, iletişim araçları kullanılarak gerçekleştirilen bir üründür. Haberin ekonomi politiğine geçmeden önce bir kavramsal açıklık gereksinimi var. Dikkatli okuyucu, haber

ve kurgu ile kastedilenin ideoloji ile aynı anlama gelip gelmediğini sorgulayacaktır. Benzerlik vardır. Yalnız burada ele aldığım biçimiyle haber; ideolojik, siyasal, kültürel, hukuksal vb olarak biçimlendirilmiş olgu ve fenomenleri kendine özgü yöntemlerle yeniden biçimler. Bu nedenle ideolojiden ayrılamaz; ancak ona da indirgenemez

İletişim, ekonomik altyapıya aittir. İletişim araçları yoluyla üretilen haber, maddi bir üretim değildir. Bu nedenle üretildiği andan itibaren üstyapı içine yerleşir. Haber üretildiği anda üstyapı içine yerleştiği için ekonomik altyapıdan bağımsızlaşmaz. Üstyapı içerisinde, ekonomik altyapı ürünleri maddi ürünlerin/metaların üretimini koşullar. Aslında maddi üretimlerin de bu ikili niteliği vardır. Her maddi ürün/metanın da ideolojik, kültürel niteliği vardır ve söz konusu meta bu niteliği ile aynı zamanda üstyapı içerisinde fonksiyon üstlenir. Örneğin, Milliyet gazetesinin "Grip deyip geçmeyin mutlaka aşı yaptırın" başlıklı haberini ele alalım (Milliyet, 13.11.2002). Haberde grip aşısı yaptırılması gerektiği vurgulanmakta ve alıntıyla, "...Aventis Pasteur'den Dr. Tuna Yavuz hapşırma, öksürme ve konuşmayla bulaşabilen gripin Türkiye'de çok ciddiye alınmadığını, ancak grip salgını sırasında kalp hastalığına bağlı ölümlerin arttığını söyledi" denilmektedir. Haberin kendisi, grip hastalığı konusunda kültürel, düşünsel üstyapıya ait bir üretim gibi görünmektedir. Söz konusu haberin maddi üretimi koşullaması açısından aynı tarihlere yayımlanan Vatan gazetesinin "Ünlü doktor ve şirketlere aşı davası" başlıklı haberine bakmak yeterlidir (Vatan, 19.11.2002). Haber ayrıntısında hekimlerin ekonomik çıkar sağlayarak gereksiz yere grip aşısı tüketimini kışkırttıkları bilgisi verilmekte ve "Şişli Cumhuriyet Savcılığı, Aventis Pasteur ve Sodexo yetkilileri hakkında soruşturma açtı..." denilmektedir. Görüldüğü üzere "Grip demeyin mutlaka aşı yaptırın" haberi, aşı üretimi ve tüketimini artırmanın bir aracı olarak da kullanılmaktadır.

Haberin maddi üretim ile bağıntısı, kolektif emek ve kolektif ürün kavramları ile daha kolay anlaşılabilir. Söz konusu kavramları kabaca tanımlayabilmek için ise maddi üretim, hizmet üretimi ile üretken emek ile üretken olmayan emek kavramlarının bilinmesi gerekir. Yazının esas konusu olmadığı ve önemlisi aynı dosyada yer alan yazılardan birisinin konusu "medyanın ekonomi-politiği" olduğu için, konuyu bu yazı için gerekli açıklığı sağlayacak ölçüde kısıtlı tutuyorum. Maddi üretimden anlaşılan, ev aletleri, otomobil, kitap, madenler vb gibi ürünlerin üretimidir ve bu ürünlerin üretilmesi için harcanan emeğe üretken emek denilir. Hizmet üretimi ise, içinde iletişim ürünlerinin de yer aldığı (haber, reklam vb), eğitim, sağlık, ulaşım gibi maddi olmayan ürünlerdir ve bu ürünlerin üretilmesi için harcanan emeğe üretken olmayan emek denilir. Üretken emek ile üretken olmayan emek ayrımında üretken emeğin artı değeri doğrudan, üretken olmayan emeğin de dolaylı olarak üretmesinin önemli rolü vardır.

Kolektif ürün kavramı, bir maddesel üretimin gerçekleştirilmesi için, maddi üretim sürecinde doğrudan yer alan emek-gücüne nitelik kazandırılması ve ertesi gün

üretim sürecinde yer alabilecek şekilde yeniden üretilmesinin; ancak hizmet üretiminin desteği ile olabileceğinden hareketle geliştirilmiştir. Kolektif ürün kavramı maddi üretim ile hizmet üretiminin birbirinden ayrılmaz niteliğini vurgular. Kolektif emek ise kolektif ürünü ortaya çıkaran gerek maddi üretim süreci, gerekse hizmet üretim sürecinde yer almış olsun emek-gücünün birlikte değer ürettikleri için tek bir emek-gücü gibi -sınıfsal aidiyet, artı-değer üretimi konularında- ele alınması gerektiğini ifade eder.

Kolektif emek ve kolektif ürün kavramları Marks'ın son çalışmaları içinde daha çok kullandığı ve geliştirdiği kavramlardır. Özellikle kapitalizmin bütünlüklü bir çözümlemesi ve eleştirisini ortaya koyan "Kapital" de her iki kavram bulunmasına rağmen, çok fazla kullanılmamıştır. Bu ise, her iki kavrama sonraki dönemlerde belli bir mesafe ile ihtiyatla yaklaşılması sonucunu getirmiştir. Bunda kavramların kullanımının, hizmet sektörünün belli bir gelişkenliğe ulaştığında daha somut yönleriyle kullanılabilir olmasının rolü vardır. Hizmet sektörü belli bir büyüklüğe ulaştığında söz konusu kavramlara başvuru hızlanmıştır. Bununla birlikte hizmet üretiminin giderek daha fazla metalaşması da kavramların kullanıma girmesinde önemli rol oynamıştır. Hizmet üretiminin metalaşması, aynı zamanda yazının esas tartışma eksenini oluşturan haberlerin "yanılsama yaratma" ve "maniple etme" özelliğini hem ortaya çıkarır hem de bu özelliği derinleştirir.

Yeniden vurgulamak gerekirse, Marks kapitalizmi analiz ederken şüphesiz 19 yüzyıl kapitalizmini ve onu da kendi gelişkinliği ve olanakları ölçüsünde analiz etmiştir. Söz konusu dönemde hizmet üretimi gelişmemiştir. Hizmet ürününün meta karakteri henüz bilinen gelişkinliği ve dolaylılığını kazanmamıştır. Bu nedenle Marks'ı kolektif emek ve kolektif ürün kavramlarına daha fazla açıklayıcı kavramlar olarak yer vermediği için suçlayamayız. Marks'ın söz konusu kavramları birbirleriyle ilişkileri içinde kullandığı çözümlemeler somut veri ve somut bürünmelerinden yoksun olmakla birlikte tutarlı görünmektedir.

İletişim Teknolojisinin Kısa Tarihi

İletişim alanında ilk önemli bilimsel-teknolojik ilerleme telgraftır. (Burada gazeteyi ayırıyorum. Gazete, telgraftan önceki haber akışında en önemli araç durumundadır. Ama bu aracın günümüzdeki bildik işlev ve formatını görmek, ancak telgraf gibi haber akışını hızlandıran araçların geliştirilmesi ile mümkün olabilmektedir.) Telgraf, mucidi Samuel B. Morse'un 1838'de Amerikan Kongresi'ne başvurarak aldığı deneme iznini takiben, iki şehir arasına kurduğu ilk telgraf hatıyla dünyamıza girdi. Telgrafın haberleşmedeki etkisi o derece önemliydi ki kurulan telgraf hattından geçen ilk söz "Tanrı ne getirdi" sözü oldu. Telgrafın getireceği yeniliğin ancak tanrısal bir yaratım ile kıyaslanabileceği düşünülmüş olmalıdır. Öyle de oldu. Bu

yeni teknolojiye bağımlı olarak 1846'da Associated Press ve 1848'de ünlü Chicago Borsası kuruldu.

Telgraf kendisinden sonra gelen iletişim teknolojileri için de önemli bir basamak oldu. Telgraf iletişimin hızını ve yoğunluğunu önceki dönemlerde yaşayan insan aklının almayacağı bir biçimde artırdı. Bir bakıma radyo, televizyon, bilgisayar ve internet telgrafın açtığı yolun ürünüdürler ve buluştan çok teknolojik gelişim ile ifade edilmeleri daha uygundur.

Telgrafın haber akışında yarattığı hız, özellikle ticaret ve ulaşımda önemli olanaklar yarattı. Telgrafla birlikte haber akışının yoğunlaşması, devletlerin bu akışı denetlemesi ile denetim araçlarını da birlikte getirdi. Telgraf aracılığı ile haber akışının denetimi genellikle haber akışının geçici olarak durdurulması, geciktirilmesi veya engellenmesi biçimlerinde oldu. Telgraftan olan haber akışı pek az "yanılsama yaratma" ve kitleleri "maniple etmede" kullanıldı. Bunda telgrafın teknik özelliklerinin bu tür bir kullanıma olanak sunmamasının yanında; henüz iletişim üretimine yönelik yapısal organizasyonun yeterince gerçekleştirilmemiş olması rol oynamıştır. İletişim araçlarının "yanılsama yaratma" ve "maniple etme" biçiminde yaygın kullanımı ancak radyo ile daha etkili ve görünür olmuştur. Radyodan sonra geliştirilen iletişim araçlarında ise bu kullanım biçimleri hiç unutulmamıştır.

Radyo ilkönce etkili biçimde, Almanya ve İtalya'da, kitleleri siyasal olarak maniple etmede kullanıldı. Radyo aracılığı ile tüm dünya hipnotize ve terörize edildi. Hitler'in radyo konuşmaları yakın kuşağın aklındadır. Niyazi Berkes'in (Sezer, R.; 2000) anılarından derlenen "Unutulan Yıllar" adlı kitabında, "...Onun açıklıktan uzak, kuşku ya da korku verici sarsak söylevlerini dinleyen bir ülke için Hitler bir harikaydı. Özellikle Peyami Safa gibi histerik kişiler ya da onun tersi palavracı tipler onun nutuklarını dinledikleri zaman kendilerinden geçerdiler. Nadir Nadi, yukundan tanıdığı Peyami Safa'nın radyodan Hitler'in bir nutkunu dinlerken tek sözcük Almanca bilmediği halde nasıl bayılarak yere yıkıldığını anlatır. (Perde Aralığından S.40)" der. Radyonun kitleler üzerinde yarattığı büyük etki, devletler için iletişimin denetimi sorununu da öncelikli hale getirdi. Türkiye tüm Avrupa ve diğer dünya devletleri ile birlikte radyo üzerinde sıkı denetim kurdu. Yani sıkı denetim, "sansür" sanıldığı gibi aksine Türkiye'ye özgü bir özellik değildir. Türkiye'ye özgü olan bu denetimin kendine özel biçimleri ve denetimin süresinin görece uzunluğudur.

Türkiye'de gazete ve radyo üzerinde devlet denetimin uzun sürmesinde sermaye sınıfı açısından kapitalist stabilizasyonun sağlanamamış olmasının rolü büyüktür. Yani sermaye sınıfı kendisini sürekli sınıf mücadelelerinin tehdidi altında hissetmiştir. Bununla birlikte en az bu faktör kadar önemli ve Türkiye'ye özgü olan faktör; Türkiye'nin ulusal kurtuluş savaşı sonunda kapitalizmi yerleştirirken, dış politika ve iç güvenliğini "soğuk savaş"ı yaratma ve sürdürmede girmesidir. Türkiye'nin bu konumu, doğal

olarak basın ve radyoyu "soğuk savaş" ideolojisinin oluşturulması yönünde önemli ve özellikli araçlar durumuna getirmiştir (Küçük, Y.;1986). Özellikle bu ikinci faktör yönetenlerin, Türk ve Dünya toplumunu söz konusu tezlere yaklaştırabilmek için "yanılsama yaratma", "maniple etme" ve "çarpıtma" haberlerine yoğun olarak başvurmasına yol açmıştır.

Türkiye'nin iletişim araçlarındaki haber üretimi konusunda bu kendine özgü faktör sonraki dönemde her alana nüfuz ederek yerleşiklik kazanmıştır. Örneğin, Hürriyet gazetesinin "Türk-Yunan ilişkilerine cerrahlar neşter vurdu" başlıklı haberine bakalım (Hürriyet, 23.10.2002). Haber, tarihsel olarak sürekli zikzaklar çizen Türk-Yunan ilişkilerinin, dış politika olarak zikzakın iyileştirilme dönemine karşılık gelen konjonktüründe verilmektedir. Yoksa ilişkilerin gerginleştiği dönemde haber başlığının "Türk-Yunan ilişkilerini cerrahlar kesip attı" biçimine getirilmesi içten bile değildir. Haber ayrıntısında, "Türk ve Yunanlı kalp cerrahları işbirliği için kolları sıvadılar. Doktor Mustafa Güden'le birlikte Atina'da iki açık kalp ameliyatı gerçekleştiren ünlü kalp cerrahı Belhan Akpınar, Henry Dynnan Hastanesi Kardiyoloji Bölüm Başkanı Sotiris Prapas'la ortak bir basın toplantısı düzenledi. Yunan cerrah, Türk meslektaşına övgüler yağdırdı..." denilmektedir. Haber, Türk-Yunan ilişkilerine hiç gönderme yapmadan sağlık sektörünün esnekleşmesinin bir örneği olarak verilebilecek iken, Türk cerrahın Yunanlı meslektaşısı tarafından "övgüler yağdırılarak" karşılanması biçiminde "milliyetçi" öğelerle de beslenerek Türk dış politikası doğrultusunda "çarpıtılmış" görünmektedir.

Telgraf, radyo, televizyon, iletişim uyduları, bilgisayar ve internet sistemleri ve benzerleri önce savaş iletişimi ile ilgili gereksinimleri karşılamak amaçlı olarak düşünülmüş, yaratılmış ve kullanılmıştır (Erdoğan, İ.; Alemdar, K.; 2002). Bu nedenle söz konusu iletişim araçları önce orduların ve devletin kontrolü ve kullanımı altında tutulduktan sonra toplumun bütününün kullanımına açılmışlardır. Şüphesiz bir takım çekince ve sınırlamalarla birlikte. Çekince ve sınırlamalar, yasal düzenlemeler ve çekinceleri karşılayacak biçimde örgütlenmeler yoluyla gerçekleştirilmiştir. İletişim araçlarının öncelikli olarak ordunun gereksinimi için tasarlanmış olmaları ve yaygın kullanımının bir takım sınırlamalarla yavaş yavaş gerçekleşmesi, bu araçların yaygın kullanıma geçildiğinde üzerinde önsel olarak egemen ideolojiyi taşımaları sonucunu doğurmaktadır. Bu önsel etki sonradan daha da pekiştirilmektedir. Pekiştirme, yasal düzenlemeler, kurumlaşmalar yoluyla desteklenip, korkular azaldığında bu kez "deregülasyonlara" gidilmektedir.

Türkiye'de günlük gazete olarak Güneş gazetesi ve televizyon olarak ta İnter Star'la 1980'li yıllara karşılık gelen dönem, iletişim araçlarının kontrolünde "deregülasyonun" başlangıç dönemi olarak kabul edilebilir. 1990'lı yılların ikinci yarısı ise sermaye sınıfı açısından korkuların azaldığı dönemdir ve deregülasyon süreci hızlanmıştır. Şüphesiz deregülasyon dönüştürücü bir süreç değildir. Tehdit hissedildiğinde geriye dönüş için

hiç zaman kaybedilmeyecektir. Bununla birlikte Türkiye'de egemen sınıf korkularını tamamen atamayacağına da bilinciyle, deregülasyonlara RTÜK (Radyo Televizyon Üst Kurulu) gibi yapıları güvence olarak eklemek gereğini hissetmektedir.

Basında korkuların nasıl atıldığına, güvenin nasıl kurulmaya çalışıldığına ilişkin Gün Zileli'nin anılarından bir bölümü aktarmak yerinde olacaktır: "Aranma durumu sona erdikten sonra ve 'Ufuklar' kapandıktan sonra Gülay'ın (Göktürk) o sırada yeni çıkmaya başlayan 'Güneş' gazetesinde çalışmaya başladığını duydum. O günlerde bugünkü bildiğimiz anlamıyla, tekeli sermayenin sultasındaki 'medya' yeni yeni şekillenmekteydi ve 'Güneş' bu gelişmenin öncüsüydü. Gazetenin, 'kalifiye elemanlara', o zaman bize astronomik gözükten ücretler ödediği söyleniyordu. Örneğin duyduğumuza göre Gülay 40 bin lira maaşla işe başlamıştı. Ne var ki, bir süre sonra, Hasan Yalçın ve Hüseyin Karanlık bana, Gülay'ın 'Güneş' gazetesinin Genel Yayın Müdürü Güneri Cıvaoğlu'nun çirkin bir teklifine muhatap olduğunu bildirdiler. Bu teklif, ilk akla gelenlerden farklı, ama aynı derecede çirkin hatta daha berbat bir şeydi: İşin kötü tarafı, bu çirkinliğin, ne Gülay ne de bu olayı bana aktaran Hasan Yalçın ve Hüseyin Karanlık farkındaydı. Gülay, gazeteye yeni girdiği günlerde, Güneri Cıvaoğlu tarafından çağrılmış ve kendinden, eğer gazetede çalışmaya devam etmek istiyorsa, 'herhangi bir sol örgütle ilişkisi olmadığı ve olmayacağına dair söz vermesi' istenmişti. Gülay o anda bu sözü vermiş, ancak olayı, Hasan ve Hüseyin'e aktarma dürüstlüğü de göstermişti, 'Parti' onun bu tutumuna 'ne diyor'du, bunu öğrenmek istiyordu. Ne yazık ki, Hasan ve Hüseyin, Gülay'ın bu teslimiyetçi tavrına ses çıkartmamış, hatta 'iyi etmişsin' diye onay vermişlerdi..." (Zileli, Gün 2002). Türkiye'de iletişim alanındaki deregülasyon sürecinin kendine özgü yanlarından birisi de solun "kalifiye elemanlarının", açılan bu kapıdan girerek, reklam ve halkla ilişkiler yoluyla özel sektörün mal ve hizmet üretiminin sorunsuz tüketilmesinin aracısı durumuna gelmeleridir. Solun içinden gelmeleri nedeniyle de özellikle sola ilişkin etkinliklerin nasıl çarpıtılarak etkisizleştirilebileceğini biliyorlardı. Bu bilgileri, sonradan sola ilişkin haberleri çarpıtılarak etkisizleştirmede kullandılar.

Sabah gazetesinin "Barış için yürüdüler" başlıklı haberini ele alalım (Sabah, 24-10-2002). Haber ayrıntısında, "Türk Tabipleri Birliği (TTB) üyeleri ABD'nin olası Irak operasyonunu protesto etti. Türk Tabipleri Birliği üyeleri ile 81 ilden gelen temsilciler TTB önünde toplandı. Güven Park'a yürümek isteyen hekimler polisin izin vermemesi üzerine GMK Bulvarını izleyerek, İzmir Caddesi'ne oradan da Sakarya Caddesi'ne yürüdüler. Hekimler yol boyunca bazı vatandaşlarca alkışlandılar" denilmektedir. Haberde, TTB'nin etkisi ne kadar sınırlı olursa olsun, savaş karşıtı olması nedeniyle doğru ve önemsenmesi gereken etkinliği, habere yerleştirilen bir kelime ile önemsizleştirilmeye çalışılmıştır. TTB savaşa karşı söz konusu yürüyüşünü topluma "savaş karşıtı" tutumunu iletmek üzere hazırlamıştır. Habere göre 81 ilin temsilcisi de katıldığına göre temsiliyet açısından da

dikkate değer bulunmak zorundadır. Ancak hekimlerin barış yürüyüşü aktarılırken "yol boyunca bazı vatandaşların alkışladığı" ifadesi ile, vatandaşların çoğunluğunun TTB'nin savaş karşıtı tutumunu desteklemediği sonucu yaratılmaktadır. 81 ilin temsilcilerinin katılımıyla özünde simgesel olarak planlanmış yürüyüşün etkisi yoldan geçen vatandaşların tepkisine göre değerlendirilmez. Hele bu tür etkinliklerde, "yol boyunca alkışlayan vatandaşlar" etkinliğe kamuoyu desteğinin olmadığını değil, tersine olduğunu göstergesidir. Bu durumda haberde vatandaşların tutumu açıklanırken vatandaşların sadece "bazı"larının alkışladığını vurgulamak bir tür "çarpıtma" olarak görülmelidir.

İletişim tarihi ile ilgili vurgulanması gereken bir önemli tarihsel veri de, 1950'li yıllarda orta yaşlıların hatırlayabilecekleri biçimde kısa dalga radyo yayınları ile uluslararası radyo savaşıdır. Uluslararası radyo savaşları aynı zamanda uluslararası iletişim kavramını ortaya çıkarmış ve uluslararası iletişim disiplininin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Özellikle kültürel emperyalizm, küreselleşme, bağımlılık, modernleşme, kalkınma süreçlerinin ele alınmasında uluslararası iletişim önemli oranda açıklayıcı yöntemler sunabilmektedir.

Marks'ın İletişim Konusuna Yaklaşımı Nasıldır?

Tekrarları da içeren bir vurguyla başlamak doğru olacaktır. Marks, bize temel olarak "Kapital" adlı eserinde açıkladığı, kapitalist üretim tarzının tutarlı, gelişmiş bir ekonomik teorisini bıraktı. Ama ekonomik teorisine yan yana konabilecek ölçüde gelişmiş, devlet yapısının analizi de içinde olmak üzere ideoloji, siyaset, kültür gibi üstyapı kurum ve oluşumlarının teorisini bırakmadı. Belki bunun için zaman da bulamadı. Son önemli çalışması olan Grundrisse'de böyle bir açığı kapatma yönelimini sezeriz.

Marks'ın kapitalist üretim tarzını, ekonomik açıdan ortaya koymasını sağlayacak düzeyde bir olgu birikiminden söz edebiliriz. Yalnız aynı şeyi üst yapı oluşumları için söyleyemeyiz. Marks bu nedenle kapitalizm incelemesini daha görünür ve somut olarak ortaya koyabildiği ekonomi teorisini gelişkin tutarak teorisindeki tahmin ve spekülasyonların düzeyini azaltmaya girişti. Bu tutumu anlaşılır ve makul bulmak durumundayız.

Marks için anlaşılır ve makul karşılanabilecek bu tutum, sonradan onun eserlerini değerlendirme sırasında sorunlara yol açtı. Sorunların çıkmasının nedenlerine ilişkin bazı hatırlatmalar yerindedir. Öncelikle, Marksın teorik etkisi yaşadığı dönemde sınırlı kalmıştır. Öyle ki öldüğünde yazdıklarının en fazla dörtte biri yayımlanmış durumdaydı. Buna bir de yayımlanmış eserlerine kaba, dogmatik yaklaşımlar da eklenince sorun daha da ağırlaştı. Bu durum onun yerli yersiz eleştirilmesine neden oldu. En çok eleştiriyi, hak etmediği biçimde ekonomizm konusunda almıştır. Ardılları, ekonomizm suçlamasından kaçmak için, bazen onun geliştirdiği yöntemden uzaklaşmak yolunu seçmişler ve bu durum sorunları daha da büyütmeden başka bir işe yaramamıştır.

İletişim ve iletişim ürünü haberi Marksist yaklaşımla ele aldığımızda, doğallıkla önce onun ideoloji, siyaset, düşünce, kültür, devlet üzerine yazdıklarına bakmamız gerekir –çünkü haber bunların bir tür vektörüdür- ve onlarda eserleri içinde dağıntı durumdadır. Eserleri içinde yukarıdaki konuların en derli toplu ve geniş olarak yer aldığı eseri "Alman İdeolojisi"dir. Bununla birlikte, "Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı", "Kapital", "Kutsal Aile" ve "Grundrisse"de de söz edilen konulara ihmal edilemeyecek ölçüde yer verilmiştir.

İletişim konusu nasıl ele alınmalıdır. Konu Marksist açıdan ele alınacaksa, üretim tarzı ve üretim ilişkileri içerisinde ele alınacaktır. Marks'ın "Kapital"indeki yapı inceleme yöntemi kullanılacaktır. Bu durumda konu ile ilgili bir bütünlük sağlamak ve ilgilenilen konunun altyapı ile ilişkilerini ortaya çıkarmak üzere, aşağıdaki başlıklar belli bir olgunlukta ortaya konulacaktır. Bunlar; iletişim kurumlarının ekonomik yapısı, iletişimde mülkiyet durumu ve ilişkileri, iletişim ürünlerinin üretim ve dağıtım süreçleri, iletişimde yer alan emek-gücünün niteliği, iletişim teknolojileri, iletişimin pazar ilişkileri, uluslararası iletişim faaliyetleri vb. dir. Bu başlıklara genel bir taban oluşturması için kapitalist örgütleniş düzeni, kurulu olduğu ulusal ölçüğe özgü yanlarıyla birlikte ele alınmalıdır. Ancak bu çalışmalar gerçekleştirildikten sonra düşünsel ve yasal üstyapı ile ilgili ayakları yere basan kuramsal çalışmalar ve belirlemeler yapılabilir. Bu çalışmalar öne alınıyor ve birlikte yürütülüyor diye "ekonomizm" suçlamasını yöneltmek haksızlıktır.

Yukarıdaki belirlemeler ve inceleme yöntemini göz önüne alarak iletişim ve onun özel bir ürünü haber konusunda kuramsal bir çerçeve oluşturmayı deneyebiliriz:

Bir Çerçeve Denemesi

İnsanlar yaşamlarını sürdürmek için –maddi ve düşünsel olarak- toplumsal ilişkilere girerler. Toplumsal ilişki, ancak iletişimle sağlanır. İnsanlar girdikleri toplumsal ilişkiler içinde düşüncelerini üretir ve eski düşüncelerini değiştirirler. Yani, insanlar düşüncelerin üreticileridir. Düşüncelerini ise tam bir serbestlik içinde üretmezler. Düşüncelerini ürettikleri toplumsal ilişkiler alanı, maddi üretim tarzının olanakları ve zorlukları tarafından ön koşullanmıştır. Bunun anlamı, insanların toplumsal ilişkileri değiştiğinde –bir yönüyle de maddi üretim tarzı- düşüncelerinin de değişeceğidir. Bu nedenle düşünceler, tarihi ve geçici özellik gösterirler.

Bir deniz seferi sırasında fırtınaya tutularak batan gemilerin sorumlusu olarak bir büyücünün yakalandığı gibi bir haberi ele alalım. Haberin toplumsal ilişkiler alanında dolaşmasından farklı tarihlere göre farklı düşünceler geliştirilir. 16-17. yüzyılda yaşayan bir deniz taciri, haberi büyük bir memnuniyetle karşılayıp kendini daha güvende hissedebilecektir. Aynı haber 20.yüzyılın ikinci yarısında yaşayan bir deniz taciri tarafından dikkate

bile alınmayacak ve tacir, meteorolojinin denizler için hazırladığı rapora güven duymaya devam edilecektir.

İnsanların nasıl düşünecekleri ve düşündükleri şeyin içeriği, maddi üretim tarzına ne kadar bağımlıdır? Bu sorunun yanıtı Marks'ın ardıllarını çok fazla uğraştırmıştır. Tartışma hala da sona erdirilebilmiş değildir. Tartışmayı kabaca genellersek; tartışmacıların bir bölümü düşüncelerin maddi üretim tarzı (altyapı) tarafından tümüyle belirlendiğini; adeta düşüncelerin altyapının basit bir yansıması olduğunu savunmuşlardır. Diğer bölüm ise, düşüncelerin altyapıdan bağımsızlığa kadar giden bir kendiliğinden oluşunu savunmuşlardır. Şüphesiz tartışanlar her iki kutupta tümüyle toplanıp, karşı uca saldırı düzenleyenlerden ibaret değildir. Tartışmaya katılanların önemli bölümü bu iki uç nokta arasında konumlanmışlardır. Kanımca bu ara konumda yer almak en doğru ve verimli tutum olacaktır. Dahası Marks'ın, yazdıkları incelendiğinde bu tür bir kutuplaşmayı reddettiği görülecektir.

Bana göre -pek çok kişiye göre de- burada bir tamamen altyapı belirlemesi söz konusu değildir. Düşüncenin de içinde yer aldığı üstyapı, üretim ilişkilerinin şekillendiği, ekonomik altyapı üzerinde kurulmuştur. Tabi ki rasgele değil; şekillendiği altyapının özelliklerine göre bir karşılıklılık göstererek. Ama bu "karşılık olma" belirleyici bir ilişkiyi zorunlu kılmaz. Marks, özellikle "Grundrisse"de düşüncelerin de içinde bulunduğu üstyapı öğelerinin "görece bağımsızlığını" vurgular. Dolayısıyla yeniden toparlarsak; üstyapı, altyapı ile karmaşık ve dolaylı süreçlerden geçerek oluşur ve üstyapısal oluşumlar altyapıyı etkiler.

İyi ki, altyapı ile üstyapı öğeleri (siyaset, ideoloji, kültür, iletişim vb) arasında doğrudan ve hemen ortaya çıkan belirleyicilik bulunmamaktadır. Yoksa siyasete, dolayısıyla mücadele etmeye hiç gerek kalmazdı. Sınıflar da altyapının bir basit yansıması biçiminde olacıklarından, sınıf mücadelelerinden söz etmek anlamsız olurdu. Bu tür bir doğrudan belirleyicilik dolayısıyla iletişim ürünü haberlerde de bir "yanıltma isteği" ve "maniple etmek" niyeti aramak "boş kuruntu"dan öteye gitmezdi.

Oysa Marks'ın, birakin üstyapı oluşumlarının altyapının basit bir yansıması olduğu yaklaşımını haklı çıkaracak çalışmalarını bulmayı; benzer altyapıların birbirinden farklı üstyapısal oluşumlara neden olacaklarını vurgulayan çalışmalarını buluruz. Bu farklı üstyapı oluşumlarının en önemli nedeni sömürüye dayanan üretim biçimine karşı yürütülen sınıf mücadeleleri sırasında farklı farklı toplumsal biçimler, kurumsal yasalar, farklı bilinç biçimlerinin gerçekleşmesidir. Bu gerçekleşmeler, sınıf mücadelesinin olanaklarını ve sürdürülüş biçimlerini etkilemektedir. Yürütülen sınıf mücadeleleri dolayısıyla verili çelişkilerin üstesinden gelme ile de çelişkiler üst düzeye itilir ve üst düzeyde yeniden üretilir. Bu yeniden üretim, toplumsal biçimler, kurumsal yasalar ve bilinç biçimlerini farklı bir düzeyde yeniden gerçekleştirir.

Yaşanılan Nesnelliğin Gerçek Bilincine Nasıl Ulaşılr? "Yanlış-Bilinç"

Yaşanılan nesnelliğin gerçek bilincine insanın sömürsüne dayanan sınıflı toplumlarda tam olarak ulaşmak mümkün değildir. Şu ya da bu topluluk, şu ya da bu kişi bir ölçüde bu gerçekliğe ulaşmış olabilir. Ama toplumun büyük çoğunluğunun "gerçek bilince ulaşması", ancak sınıflı toplumun ortadan kalkması ile birlikte, sınıflı toplum yapısından kaynaklanan işbölümünün de yeniden kurulmasıyla mümkündür.

Marks "Alman İdeolojisi" adlı yapıtında, kendi bilinç ve düşüncelerinin üreticisi olan insanların, ürettikleri düşünceler aracılığı ile nasıl kendilerini sömürü düzenine bağladıkları sorusuna yanıt aramıştır. Soruya yanıt oluştururken, verili durumu anlamayı kolaylaştırmak üzere "yanlış-bilinç" kavramını geliştirmiştir. Bu kavramlaştırma sonradan bütün ideolojilere daha başından negatif bir bakışla, ideoloji=yanlış bilinç eşleştirilmesi biçiminde anlaşılmalı, bu da başka sorunlara kapı açmıştır. Kanımca, kavramın açıklık kazandırdığı alanlar dışında, genel olarak kullanımı doğru sonuçlar vermeyecektir. "yanlış-bilinç" kavramını kabaca, ideolojik süreçlerden geçerek insanların yaşadıkları maddi gerçeklerle uyumsuz düşünceler ve etkinlikler üretmesi olarak tanımlayabiliriz.

Türkiye'deki son genel seçimleri ele alalım. Seçimlerin sonuçlarına bakıldığında söylenebilecek olan şudur: İşçi sınıfı, sınıfsal kimlik ve aidiyetlerine aykırı olarak, kendi sınıfsal çıkarlarını gözeterek işçi sınıfı partileri dışında, kendilerini sömürenlerin çıkarlarını temsil eden partilere oy vermiştir. Şimdi bu sonuçlara bakarak işçilerin "kör gözüm parmağına" hesabı bilerek kendi çıkarlarının tersine davrandıklarını söyleyemeyiz. Gerçekte işçiler sınıfsal çıkarlarına uygun olarak niteledikleri partilere oy verdiklerini düşünmektedirler. İşte burada, çeşitli ideolojik süreçlerden geçerek işçilerin yaşadıkları gerçeklerin dışında düşünceler üreterek "yanlış-bilinçlenme" içerisinde olduklarını ifade edebiliriz. Dolayısıyla insanlar, yaşadıkları nesnel koşullara göre ürettikleri bilinç ve düşüncelerle tam olarak "şeffafca" durumlarını yansıtamayacaklardır. "Şeffafca" durumlarını yansıtamamanın nedenini üretim tarzı ve üretim ilişkilerinde aramak gerektiğini yukarıda genel olarak ortaya koyabildik.

"Alman İdeolojisi"nde Marks bu durumun nedenlerini etraflıca açıklar: Genişleyen meta üretimi süreçleri toplumsal işbölümünü etkileyerek kafa ve kol emeğini ortaya çıkarır. Bu iki emek kategorisi, birbirinden çok farklı alanlarda, farklı örgütlerde, toplumsal tabakalarda yer alarak emek ürünlerini gerçekleştirirler. Kafa emeği, giderek maddi ve toplumsal temelinden tamamen uzaklaşarak özerk bir alan olarak görülmeye başlanır. Bu özerklik yanıltıcı bir özerkliktir; çünkü kapitalist üretim koşulları altında kafa emeğinin üretimi için kullandığı araçlar egemen sınıfların sahipliği ve denetimi altındadır. Bu nedenle üretilenler özerk değil tümüyle sınıfsaldırlar ve değişik dolayimlardan geçerek "egemen ideolojinin"

oluşumu sürecinde rol oynar veya egemen ideolojiye eklenirler. Dolayısıyla kafa emeğinin ürünleri, esas olarak egemen maddi ilişkilerin düşünce alanındaki uzantılarından başka bir şey değildir.

3 Kasım seçim sonuçlarına ilişkin, KESK, TTB ve Pir Sultan Abdal Kültür Derneği yöneticilerinin değerlendirmelerini haber konusu yapmış Özgür Gündem gazetesinin "Sol özeleştirme vermeli" haberini ele alalım (Özgür Gündem, 11.11.2002). Haber ayrıntısında, kendisiyle görüşüldüğü anlaşılan Pir Sultan Abdal Derneği Başkanı Kazım Genç'in "Her yönüyle hezimet yaşadık. Seçim öncesinde sol ittifakın ne kadar önemli olduğunu bu seçimde açık olarak kendini hissettirdi. CHP'nin yüzde 19.3 oranında oy alması bir başarı değildir. Bu seçimler sağ seçmenin sol seçmenden daha bilinçli olduğunu gösterdi. Sağ partiler gerektiğinde sağ bir partiyi tek başına iktidara taşıyacağını gösterdi..." dediği aktarılmaktadır. Genç'in sağ seçmeni daha "bilinçli" olarak nitelemesi ilginç görünmektedir. Oysa bilinen sağ partilere oy verenlerin çok önemli bölümü toplumsal işbölümünde aldıkları yere göre emekçidirler ve Marks'ın yanlış-bilinç kavramı tanım gereği "yanlış-bilinç" içindedirler. Niceliği ne olursa olsun sol partilere oy verenler, şu ya da bu ölçüde "yaşadıkları maddi gerçeklerle uyumlu düşünsel bağlar kurarak" sol partileri desteklemiştirler. Kuşkusuz burada sol içinde değerlendiren partilerin, sol düşünce ile ne kadar bağdaştıkları tartışmasını yürütmek konu sınırlarını zorlayacaktır.

Aynı haberde konu ile ilgili TTB İkinci Başkanı olarak görüşleri alındığı belirtilen Metin Bakkalçı'nın "Erken seçim bir rastlantı değildi. Bu denli bir yıkımdan sonra aynı anlayış, meşruiyet sorununu tazeleyen bir ortam yaratmak istiyorlardı. Ülkede bir çok sorun var. 65 milyon insan bu tahribattan sonra daha yaşanılır bir ülke istiyordu. Emekten, barıştan, demokrasiden ve bağımsızlıktan yana çok değerli kesimler ise bu konuda etkili olamadılar. İyi değerlendiremediler. Nasıl daha fazla bir çöküntüye sebep olduklarını değerlendirmek ve kendilerine dünden farklı bir politika demeti ortaya çıkartmak zorundalar" dediği aktarılmaktadır. Bu "aktarmadaki" dilsel yanlışları bir yana bıraktığımızda, haberi hazırlayan ve ilgili görüşleri alanlar için şunları söyleyebiliriz: Büyük olasılıkla söylenenlerden hiçbir şey anlamamış, anlamadıklarını ifade etme cesareti de bulamadıkları için "söylenenlerin herhalde bir anlamı vardır" türünden anlamadıklarını yazmışlardır. Meşruiyet sorunu "tazelenmez". Haberde ülkede "çöküntü" yaratanlara karşı seçimleri solun ne derece olumlu kullandığı tartışılırken, sol "nasıl bir çöküntüye sebep olduğunu" değerlendirmez. Ne yazık ki sol basında "kaş yapayım derken göz çıkarma" benzeri bu tür yaklaşımlar sorun olmaya devam etmektedir. Sol haberciler için, "partili" bir, "yaşadıkları maddi gerçeklerle uyumlu düşünsel bağlar kuracakları" inancı yanlıştır. Şüphesiz bu inanın son derece nesnel temelleri olan bir inanıştır. Ama düşüncede soyutlamanın belli düzeyleri için geçerli olmak durumundadır. Bunun ötesinde bilinmesi gereken yeterince anlaşılmayana karşı "anlamadığını" ifadenin son

derece anlaşılır ve insani olduğudur. İyi niyetli olunması, kimseye anlatılmak isteneni "çarpıtma" hakkını vermez.

Marks'tan Kalan Boşluklar mı? Reel Siyasetin Açtığı Boşluklar mı?

Marks kapitalizmin belli bir gelişme aşamasını inceledi ve onun teorisini üretti. Marks'ın kapitalizm çözümlemesi esas olarak üretim araçlarının özel mülkiyetinin ortaya çıkardığı sınıfların mücadelelerine dayanır. Başka şekilde ifadeyle, Marks'ın kapitalizm çözümlemesine dinamiklik kazandıran temel öge sınıf mücadelesidir. Sınıflar ise bir anda kurulmazlar. Sürekli oluşum halindedirler. Bu nedenle sınıfların nasıl şekilleneceği, mücadelelerini hangi yöntem ve araçlarla yürütecekleri, ekonomik altyapının basit bir belirlemesine bırakılmamıştır.

İletişim de içinde olmakla birlikte ideoloji, siyaset, devlet teorisi gibi alanlarda Marks'ın çözümlemelerindeki eksikliğin, çözmediği dönemin kapitalizminin evriminin daha geri düzeyinden kaynaklanan, somutlukların yeterince olgunlaşmaması olduğunu belirttik. Bu saptama, Marks'ın söz konusu üstyapı çözümlemelerinin, günümüz kapitalizmini analiz etmede neden yetersiz olduğunu açıklar. Ama bu açıklama, günümüz kapitalizminin Marksist yöntemle analiz edilmesinde yaşanan sorunları çözmez. Sorun vardır ve bu sorunun nedenlerini tartışırken, yöntemsel olarak "entellektüellerin tembelliği" veya "yoldan çıkmışlığına" değil, sınıf mücadeleleri ve bu mücadelelerin tarihsel olarak özel bürünmelerine bakmak durumundayız.

Marks'tan sonrasını tartışacağımıza göre, esas olarak 20. yüzyıl Marksizmine bakacağız demektir. Kanımca, 20. yüzyıl Marksistleri, 20 yüzyılda sınıf mücadelelerinin aldığı özel tarihsel bürünmelerin etkisi altında kalarak, kuramı reel siyasete feda ettikleri için, kapitalizmin 20 yüzyılda aldığı biçimlenmenin kuramsal çerçevesini bütünlüklü olarak oluşturamamışlardır. Ne demek istediğimi açacağım: Burada sınıf mücadelelerinin aldığı özel tarihsel bürünümden 1917 Ekim Devrimi'ni kastediyorum. Kastettiğim reel siyaset ise, dönemsel olarak haklı nedenlere dayanan tek ülkede sosyalizmin korunması gerekliliği ile birlikte, barış içinde birlikte yaşama siyasetidir. Ekim Devrimi'ni koruma sınıf mücadelesi içinde işçi sınıfının durumunun güçlendirilmesi açısından yerinde bir siyasettir. Ancak tarihsel olarak özel bir bürünümden kaynaklanan siyasetin, kuramsal olarak genelleştirilmeye çalışılması ve bununla da kalınmayarak yürütülen Marksist kuramsal çalışmalarda söz konusu reel siyasete uyum zorunluluğu aranması, kimi kuramsal karışıklıklar ve boşluklar oluşmasına neden olmuştur. Barış içinde bir arada yaşama siyasetinde söz konusu kuramsal karışıklıkların ciddi rolü bulunmaktadır.

Kuramlar ve kuramsal katkılar, genellikle sınıf mücadelelerinin yeni bir toplumsal düzeni zorladığı koşullarda gerçekleşir. Bu durum, bu dönemlerin yeni kurguları doğuracak pratik zenginliği biriktirmesi nedeniyle böyledir. Buradan hareketle 20 yüzyılda kuramsal ve siyasal

tartışmaların yoğunlaştığı ülkelerin neden Sovyetler Birliği, Almanya, Fransa, İtalya, ABD olduğunu anlayabiliriz. Şüphesiz, tartışmaların ve beklentilerin en yoğunlaştığı coğrafya ilk sosyalist devrim pratiğini gerçekleştirmiş olmaları dolayısıyla Sovyetler Birliği'dir. Sovyetler Birliği özellikle devrimin arefesi ve sonrasında "devrim ihracı" tartışmaları ve bir dizi ülkede yeni sosyalist devrim beklentileri içinde, sürükleyici ve heyecan verici kuramsal ve siyasal tartışmaların merkezi olmuştur. Sosyalist düzenin yerleşmesi sırasında, başka sosyalist devrim beklentilerinin gerçekleşmeyeceğinin anlaşılması, emperyalist-kapitalist blokun tecrit politikaları, sosyalist düzenden kısa dönemde beklentileri yüksek olan sınıfsal ittifakta çözülme dinamiklerinin başlaması gibi son derece somut nesnel faktörler nedeniyle kuramsal tartışmalar geri plana itilmiş, baskılanmış ve yerini reel siyasete bırakmıştır. Geçici gibi görünen bu durum sonraki dönemde yerleşiklik kazanınca, siyaset-kuram dengesi bozulmuş, kuramın çözümlerinin sağladığı desteği yitiren siyaset kabalaşmış ve yaratıcılıktan uzaklaşmıştır.

Sovyetler Birliği'nde kuramsal tartışmaların reel durumun getirdiği siyasete nasıl feda edildiği pek çok örneğiyle bilinmektedir. Tekrar gereksizdir. Yalnız bu duruma bakarak reel siyaset yürütücülerini insafsızca eleştirmek de doğru değildir. Belki belli konularda reel siyaset şu ya da bu yönde yürütülseydi daha iyi olacağı söylenebilir. Ama sosyalist sistemde reel siyaseti bu derece öne çıkarmaya zorlayan koşulları hiç bir tartışma ortadan kaldıramaz.

Sovyetler Birliği'nin özel koşulları tarafından belirlenen reel siyasetin öne çıkışı, sadece Sovyetler Birliği içindeki kuramsal tartışmaları baskılamamıştır. Dünya'da yürütülen tüm kuramsal çalışmalar üzerinde etkili olmuştur. Bu etkiyi gösterebilmek için Perry Anderson'un bir çalışmasından bir bölümü aşağıya alıyorum: (Andersson, P.; 1980) "Marksizme gerçek bir ilgi duyan ilk genç aydın grubunun Parti'ye girişi ancak 1928 yılında oldu. Bu grubun içinde Nizan, Lefebvre, Politzer, Guterman ve Freidmann'da vardı; bu grup resmi Fransız felsefesinin kısırlığına ve dar görüşlülüğüne başkaldırarak billurlaşmış, başlangıçta gerçeküstücülüğe ilgi duymuştur. Ne var ki, grubun FKF'ye girişi uluslararası komünist hareketin Üçüncü Dönemde büsbütün Stalincileşmesi ile aynı zamana rastlıyordu... Politzer, psikanalizin Marksist bir eleştirisini amaçlayan öncü bir çabadan sonra FKP'nin sadık bir memurundan pek farklı olmayan bir kişi durumuna geldi. Nizan'ın tartışma heyecanı sürekli olarak örgütsel baskılarla boğuldu, Sovyet-Nazi Antlaşmasına karşı çıktığı için sonunda Parti'den atıldı. Yalnız Lefebvre hem oldukça yüksek bir düzeyde kalıp hacimli eserler yazdı, hem de FKF'ye karşı genel bağlılığını korudu. Lefebvre bunu sonradan Batı Avrupa'da birbirini izleyen Marksist teorisyenler arasında yaygın bir özellik durumuna gelecek olan taktik bir yenilikle bağladı. Yani Sezar'ın hakkını Sezar'a vermekle: yani doğrudan denetim ya da sansürden kurtulmak için devrim stratejisinin ana sorunlarından belli bir ölçüde uzak bir düşünsel çalışma ile desteklenen politik bir bağlılıktır bu..."

Andersson'un, Lefebvre'nin kuramsal çalışmalarını reel siyasetin "sansüründen" kaçırabilmek için izlediği yolun sonradan yaygınlaştığı saptaması, sonraki gelişmeleri anlayabilmek için anahtardır. Kuramsal çalışma yürütenlerin bu yöntemi izlemesi onları belki "sansürden" kurtarabilmiştir; ama bu kez çok daha önemli sorunlara yol açmıştır. Bu sorunları şöyle sıralamak mümkündür: Birincisi kuramsal çalışmaları yürütenler temel sorunları tartışmayı ya anlaşılmayı aşırı zorlaştıran biçimde dolaylılaştırmışlar ya da bu tartışmalara hiç bulaşmamışlardır. Birincisiyle de bağlantılı olarak ikincisi, kuramsal çalışmaların bu tür yürütülüş biçimi, temel sorunları tartışırken özel kavramlar ve dil kullanmak gereksinimini doğurmuş, bu ise kuramsal çalışmaları yürütenlerin bir tür "uçuk" derecesinde tanımlanmasıyla birlikte toplum nezdinde kuramsal çalışmaların hafifsenmesine neden olmuştur. Üçüncüsü, kuramsal çalışmaların hafifsenmesi, toplumda genel olarak sol kurgulara başından negatif yaklaşılması sonucunu getirmiştir. Sol kurgulara olan negatif yaklaşımın yerini kapitalist ideolojinin sığ kurguları doldurmaya başlamıştır. Dördüncüsü, kuramsal çalışmaların siyasetin ana sorunu ve güncel gereksinimlerine yanıt üretmekten uzaklaşmasının yarattığı boşluk, egemen ideolojinin kuramsal olarak geliştirdiği kavramlar ve dilin istilasına uğramıştır. Beşincisi, sol kuramsal çalışmaların bu tür yürütülüş biçiminin, sol siyasetle kaybolan ilişkisi, emperyalist-kapitalist siyasetin sol kuramsal tartışmacıları egemen ideolojiye eklemlemelerini ya da enterne etmelerini olanaklı kılmıştır. Bu son sorunla ilgili bir nesnel gelişmeyi yine Perry Andersson'dan aktarıyorum: (Andersson, P.; 1980) "İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra Marksist teori bütünüyle üniversitelerin eline geçti; üniversitelerse hem dış dünyadaki politik mücadelelerden uzak durmak isteyenlerin, hem de bu mücadelelerden uzaklaştırılanların sığınağı ve sürgün yeri oldu. Bu dönemde Lukacs, Lefebvre, Goldmann, Korsch, Marcuse, Della Volpe, Adorno, Colletti ve Althusser üniversitelerde profesörlük düzeyinde görevler yüklendiler; Sartre ise yazar olarak başarıya ulaştıktan sonra üniversitedeki görevinden ayrıldı. Bütün bu düşünürlerin kürsü sahibi oldukları bilim dalı felsefe idi."

Çok önemli bir altıncı gelişme, Marksist kuramsal çerçevelere eklemleme olasılığı yüksek pek çok sol kuramsal çalışma denemeleri, gelişmelerinin belli aşamalarında egemen ideolojiye eklemlemekten kurtulamamışlardır. Bu durum solun toplumsallaşması sorununu ağırlaştırmıştır.

Kuramsal Boşluğa Karşı Direnme Mirası

"Miras"ın sınıf mücadelelerinin yükseldiği coğrafyalardan gelişinin nedenlerini yukarıda tartışmıştık. Buralarda kuramsal çalışmalar bir tür "asilikle" birlikte yürütüldü. Marks'tan sonra geliştirilmesi gereğine işaret ettiğimiz üstyapı çalışmaları bu dönemde Almanya, İtalya ve Fransa'dan geldi. Direnme mirasında bu coğrafyaların özel bir yeri vardır.

Miras'tan söz edildiğinde, Almanya'da Frankfurt Okulu'nu, İtalya'da en tipik temsilcisini Gramsci'de bulan kuramcılar, Fransa'da 1930'lu yıllarda FKP'ye katılan genç kuramcılardan Althusser'e uzanan çizgiyi gösterebiliriz. Bu çabalar sonraki evrimleri ne olursa olsun çıkış noktaları itibariyle Marksist yaklaşımlar olarak nitelenmelidir. Örneğin, son temsilcisi olarak görülen Marcuse'ye bakarak Frankfurt Okulu'nu Marksist yaklaşımlar dışına alamayız. Eleştirel Okul'da denilen Frankfurt Okulu'nun en önemli kuramsal temsilcilerinden olan Horkheimer ve Adorno tepkilerden ürkererek Hollanda'da yayınladıkları "Aydınlanmanın Diyalektiği"nde (Jay, Martin 1989) Kuzey Amerikan liberalizmi ile Alman faşizmi arasında bir farkın bulunmadığını göstermeye çalışmışlardır. Her iki yazar, haksız biçimde ABD'ye karşı bu tutumları ile ABD'ye karşı kişisel kinlerini eserlerine bulaştırdıkları ve aşırı öznelci oldukları için eleştirilmişlerdir.

Yine bu miras içine İngiltere'de en önemli temsilcisi Raymond Williams olan "kültürel inceleme" akımını ve ABD'de Herman ve Chomsky'nin "medya ve propaganda" konusundaki eleştirel çalışmalarını belli yönleriyle almak doğru olacaktır.

Gramsci'nin kuramsal çalışmalarında şikayet edilen kavramsal karışıklıklar, yukarıda "Lefebvre yöntemi" olarak tanımladığım sürecin dışında, İtalyan faşizmine karşı geliştirilen "atlatma" kaynaklıdır. Bu nedenle simgesel ve dolaylı anlatıma dayanan bir dili vardır. Gramsci'nin kuramsal çalışmaları yaşadığı dönemde fazla ilgi görmedi asıl çalışmalarını kuramsal alanda yürüttüğü halde daha çok siyasi kimliği ile anıldı. Ölümünden sonra uzun süre unutuldu. Yeniden hatırlanması için 1970'li yılları beklemek gerekti. Bu hatırlamanın nedenlerine ileride döneceğim.

Egemen İdeoloji Boşluk Dolduruyor

Marksist kuramsal boşluk egemen ideolojinin yarattığı kuramsallıklar tarafından istila edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonu ABD hegemonyası etrafında şekillenen kapitalist-empyalist blok Marksist kuramcılar tarafından kapatılmayan boşluğu iyi gördü ve iyi değerlendirdi. Oysa 1930'lu yıllarda büyük bir krizle karşılaşmışlardı ve Sovyetler dünya toplumu için heyecan ve umut verici bir model olma özelliğini koruyordu. ABD hegemonyası çevresinde kurulan kapitalist-empyalist blok, krizle birlikte ekonomik alanda yitiriyor görüldüğü model olma savaşını, Marksist kuramcılar tarafından doldurulamayan üstyapıda kazanarak sürdürebildi. Daha açıklıkla belirtirsem, ekonomide kaybettiğini ideolojide kazandı. Bu saptama 20 yüzyıl tarihsel sürecini tanımlayabilmek için çok önemlidir. Kapitalizm sonraki dönemlerinde girdiği dönemsel krizlerini aşmada hep ideolojik alandaki egemenliğine dayandı. Kuşkusuz, İkinci Dünya Savaşı sonu kapitalizmin uzun süren genişleme dinamiği olmasaydı sadece üstyapısal üstünlüğün yeterli olmayacağı iddia edilebilir. Çok da yanlış değildir bir iddia. Ancak söz konusu genişleme olanakları esas olarak üstyapısal egemenliğin sürdürülmesini sağlayacak ideolojik kuramsallıklar

yaratma doğrultusunda kullanıldı. Örneğin sosyal devlet gibi... Bu durum kapitalizmi, çevrimsel olarak yaşamak zorunda olduğu krizlere karşı dayanıklı kıldı.

Belirlemelerimizi somut bürünümleri ile ifade edersek daha anlaşılır olacaktır. Yukarıda Marksist kuramcıların egemen ideolojiye hangi yollarla enterne edildiklerini vurgulamıştım. ABD de hükümet, askeri kuruluşlar, haber alma servisleri, üniversiteler, işveren kuruluşları birlikte ve hummalı bir çalışma yürüttüler. Üstyapı alanındaki kuramsal çalışmalar esas olarak, birisi Rockefeller tarafından kurulmuş ve finanse edilen Chicago Üniversitesi olmak üzere, Massachusetts, Yale ve John Hopkins Üniversiteleri'nden geldi. Buralarda geliştirilen kuramsal çalışmalar daha çok "Davranışçı Okul" denilen akım etrafında toplandı. Hükümet, üniversiteler, haber alma servisleri, askeri kuruluşlar ve işveren kuruluşlarının temel sorusu şuydu: Bireyi kapitalist-empyalist sisteme nasıl bağımlı tutabiliriz. Soruya yanıtı paradigmatik olarak kullandıkları "denge" sözcüğünde buldular. Kapitalizmde yaşamaya "rıza" gösteren "dengeli" olarak tanımlandı. Bundan sonra tüm çalışmalar "sürdürülebilir bir denge"nin ideoloji, siyaset, kültür ve kurumlarının yaratılması doğrultusunda yürütüldü. İletişim, kapitalist-empyalist dünyayı bu tür bir "dengede" tutma amacı doğrultusunda üretilemlerin Dünya ölçeğinde dolaşımını sağlamanın en önemli aracı konumuna geldi. İletişim kanalları yoluyla, dengesizliğine karar verilmiş toplum ve bireylere "denge" götürüldü. Şüphesiz bu "dengeleme" işini yapabilmek "dengesizlerin" özelliklerini göz önüne alan kurgu zenginliğine dayanmak durumundadır. Haberler, bu anlayışın egemen hale gelmesiyle birlikte en önemli "denge kurguları" haline geldi.

1960'yu yıllar "denge" paradigmasının yanına "çatışma" kavramını da ekledi. Bu ek, ABD'nin yaşadığı Vietnam deneyinden sonra kurama dahil edildi. Buradaki "çatışma" kavramı Marksın kullandığı çözümleyici çatışma kavramının tümüyle dışında, bireysel istek ve çıkarların çatışması olarak anlaşıldı. Soruna çözüm olarak "barışçı olarak çatışma yönetimi" diye "denge" yaklaşımının bir tür türevi üretildi. Çözüm, sonraki süreçte "seçmeli caydırıcılık, ""düşük yoğunluklu savaş" stratejilerinde de gördüğümüz, düzenin dengesini gerekirse tavizler vererek koruma ile sorun yaratmanın etkisiz ve uyumlu hale getirilmesinde bulundu.

Nasıl mı? Örneğin bu amaçla, "Davranışçı Okul"un kurucularından sayılan, Chicago ve Yale Üniversitesi'nden Laswell'in 1930'lu yıllarda kalmış psiko-patoloji görüşleri yeniden gündeme geldi. Laswell, toplumsal ve biyolojik bilimlerin insanın topluma uyumuna şekil vermesi gerektiğini ifade ediyordu. Direniş gösteren insanlar "psikolojik hasta" olarak izole edilmeye çalışıldı. Onların topluma yeniden uyumlu hale getirilmesi sorununa da tıp bilimi çareyi buldu: Lobodom. Beyinde sorun yaratan lobu cerrahi olarak çıkardığınızda sorun kökünden halledilecekti. Aynı mantığın ürünü olarak uyumsuzları tedavi edecek psikolojik maddeler üzerinde çalışıldı. Örneğin uyuşturucu olarak bilinen LSD, ABD ordusunda

bir psikolojik savaş maddesi olarak geliştirildi ve kullanıldı. (Erdoğan, İ., Alemdar, K.; 2002)

Askeri gereksinimlere tam olarak uygun, örneğin içilince insanların çözüldüğü, "itirafçı" oldukları maddeler geliştirilemedi. Ama sorun büyüyerek devam ediyor. Çok uluslu ilaç firmalarının ekonomik kaygılarının da kıskırttığı antidepressan ilaçların aşı benzeri profylaktik (önleyici) kullanımı tartışmaları, toplumu "dengede" tutma paradigmasının özel biçimlerinden birisi sayılmalıdır. Antidepressan ilaçların artan kullanımını gösteren istatistik verileri, eğilim böyle giderse bir süre sonra tartışmanın kendiliğinden sona ereceğini göstermektedir.

"Dengede tutma" ve "uyumlulaştırma"nın haberle nasıl gerçekleştirildiğine Türk Tabipleri Birliği'nin Genel Kurul kararı gereği, 23 Kasım 2002 tarihinde daha çok 6023 sayılı TTB Yasası'nda yapılacak değişiklikler ve işyeri hekimliği ile ilgili hukuksal sorunları çözmek için gerçekleştirdiği Olağanüstü Genel Kurul kaynaklı iki habere göz atalım. Evrensel gazetesinin (Evrensel, 24.11.2002) "Sağlığa kamu desteği gerekli" başlıklı haberinde TTB Başkanı Füsün Sayek'in, "...yeni hükümetin açıkladığı Acil Eylem Planı'na değinerek, programdan emeğiyle geçinenlerin yararlanamayacağı ve varolan ekonomik politikaların değişmeyeceğini söyledi. Hükümetin sağlıkta özel sektörü teşvik etmeyi planladığını kaydeden Sayek, hükümetin kamu destekli bir sağlık sektörünü düşünmesini istediklerini kaydetti... "deniliyor. Star gazetesinin, aynı genel kurul ile ilgili "Hekim yok doktor var" başlıklı haberinde, (Star, 24.11.2002) Sayek'in görüşlerine hiç yer verilmeden, Sağlık Bakanı Recep Akdağ'ın TTB'nin öteden beri karşısında olduğu bilinen Genel Sağlık Sigortası ve Aile Hekimliği ile ilgili görüşleri aktarıp sonra şöyle deniliyor: "Sağlık Bakanı Akdağ bu açıklamaları Türk Tabipler Birliği'nin kongresinde yaptı. Böylece 1980'den beri ilk kez bir Sağlık Bakanı TTB'nin kongresine katılmış oldu. Sağlık Bakanları ile kavgalı olan TTB yönetimi Sağlık Bakanı'nın toplantıya katılması ile şaşkına döndü. Kongre salonu boştu. TTB Başkanı Füsün Sayek, yeni bakanı 'iyi niyetli ve işini bilen' sözleriyle övdü". Star gazetesi söz konusu haberi utanmasa "Sağlık Bakanı TTB'yi künde getirdi, tuş etti" türünden tamamlayacak. Amaç, TTB'nin sağlık alanı merkezli olmak üzere toplumcu görüşlerini "uyumlulaştırarak" etkisizleştirmektir. Evrensel gazetesinin haberi doğru olmakla birlikte eksiktir. Aynı haberde Sağlık Bakanı'nın görüşlerini de aktarmak doğru ve işçi sınıfı yanında olmanın vazgeçilmez koşuludur.

"Uyumlu" Toplumlara Tüketim Toplumuna Geçiş

Hükümet, üniversiteler, askeri kurumlar, haber alma servisleri, işveren kuruluşları ortaklığı ile kurulması düşünülen "dengeli toplum", "dengeli insan" yaratmada alınan mesafeye duyulan güven 1960'lı yıllarda iletişim modelini de değiştirmeye başladı. Hatırlanacağı gibi bu kurumlarca üretilen "dengeleme ürünleri" iletişim araçları ile hızla yayılıyordu. Geçerli model, adına "uyaran-tepki" modeli diyebileceğimiz, gönderilen uyarının, çok iyi planlanması ile adeta bir "tabula rasa" olarak düşünülen

alıcı konumdaki insan/toplumun amaç doğrultusunda dönüştürülmesini hedeflemektedir. Dönüşümün sağlandığına duyulan güvenle önce "uyaran-tepki" modeli, birbirini karşılıklı etkileme ilişkisine dönüştürüldü. Ardından tam bir baş-aşağı çevirme ile modelde alıcının, uyarını tümüyle belirlediği görüşüne geçildi. Kaba ifadesini "yahu insanlar bu tür programları izlemeseler, bunlar yapılır mı" türünden yaklaşımları kastediyorum. Böylece izleyici bağımsız, özgür ve iradeli kılınmış oldu. Daha ileri gidilerek üretim biçiminin bile tüketen insanlar tarafından belirlendiği iddia edildi. Böylece kapitalist endüstriyel yapının plansız, irrasyonel, gereksiz ve gerektiğinde uyuşturucu gibi zarar verici ürünleri aklanmış oldu.

Dikkat edilirse bu yeni modelde "dengeli toplum yaratma" yönündeki üretimden vaz geçilmiş değildir. Burada "yeni", "zor" kullanılarak oluşturulan toplumsal talebin, seçeneklerin dışına çıkmayacağına duyulan güvendir. Tabi ki, temel güven sınıf mücadeleleri içindeki güç dengesindedir. İletişimde, reklamların ve halkla ilişkilerin gelişmesi, bu tür bir "rıza" dönüşümünü beklemiştir. İletişimin rolü, üretilen endüstriyel ve kültürel üretimin tüketilmesini sağlamaktır. Tüketimde sorun varsa, kitleleri reklamlarla, halkla ilişkilerle, propaganda ve eğitimle hazırlamak gerekir.

Bu tür bir tüketimin hangi yöntemlerle, araçlarla, ne tür biçimlerde gerçekleştirildiği makalenin sınırları dışındadır. Yalnız vurgulanması gereken husus, "herkesin kendi seçimini kendisi yapıyormuş" izleniminin sağlanmasıdır. Belli seçenekler içinde, McDonalds ürünleri benzeri standartlaşmış seçenekler...Evrensel gazetesinin "Dokuz ayda taksitle doğum" başlıklı haberi bu tür bir seçenek, daha doğru ifadeyle "seçeneksizlik" örneğidir (Evrensel, 23.11.2002). Haberde Antalya'da özel bir sağlık merkezinin "ön ödemeli, 9 ay taksitle doğum kampanyası" başlattığı bilgisi verildikten sonra, Merkez sahibi Dr. Celal Ertuğ'un "İnanılmaz bir talep var. Kampanya başlamadan önce haftada 2-3 kişi başvururken, son iki haftadır merkezimize günde 4-5 kişi gelmeye başladı. Hatta yeşil kartlılar bile başvurdu. Yeşil kartlılar 'Taksitli olduğu sürece bunu karşılayabiliriz' diye düşünüyorlar..." sözleri aktarılmaktadır. Yeşil kartlıların "taksitli olursa olur" yaklaşımları trajik bir seçenek bolluğu içinde olduklarını göstermektedir.

Gramsci'nin Yeniden Doğumu

1970'li yıllarda İtalyan kuramcısı Gramsci yaşamında hiç görmediği bir ilgi ile karşılandı. Gramsci'nin bu hatırlanmasında birkaç neden iç içedir. Birincisi "denge"leri kapitalist-emperyalist blokça sağlanmış toplum, kapitalist sistemi birlikte yeniden üretmeye davet edildi. Sivil toplum akımının 1970'li yıllardaki atığındaki temel dinamik budur.

Bu hatırlamanın dışında gerçekten yaşadığı zamanı çözümlenmeye çalışan Marksist yönelimli kuramcılar ve araştırmalar, çözümlenmeye yönelik miras arayışında

Gramsci'yi buldular. Bu buluşma, oldukça düzeyli ürünlere de neden oldu. Gramsci'nin geliştirdiği kavramlardan "hegemonya", "tarihsel blok" ve "sosyal ittifak" kavramları 20 yüzyıl kapitalizmini çözümlemeye çok işlevli oldu.

Gramsci'nin bu ikinci tür kullanımı için açıklayıcı ve toparlayıcı bulduğum uzunca bir alıntıyı aktarıyorum: "...Bu merkezi özün tercih edilen vurguları dışında yatan bir çok anlamlar ve değerler sürekli olarak yeniden yorumlanır, sulandırılır veya egemen kültürün öteki öğelerini destekleyecek ya da hiç değilse karşı olamayacak biçimlere sokulur. Bu nedenle, egemen sistem kendine karşı olan anlamları, pratikleri ve değerleri kontrol etmek ve kendi egemenliğini teminat altına almak için kendini sürekli olarak 'yapmak' ve 'yeniden yapmak' zorundadır. Williams, bu tür egemenlik tanımını büyük ölçüde Gramsci'nin 'hegemonya' kavramına borçludur.

Gramsci'ye göre, hegemonya yönetici sınıf ittifakı (=tarihsel blok) sadece alt bir sınıfın kendi çıkarlarına uymaya zorlamaya muktedir olduğu zaman değil, yönettikleri zaman işliyor demektir. Dolayısıyla, hegemonya güç ve halkın rızası bileşimine dayanır. Gramsci'ye göre liberal-kapitalist devlette "halkın rızası" önde gelir, baskı silahı sonra işler. Hegemonya sadece üretim ve ekonomik alanda kazanılmaz: Devlet, siyaset ve üstyapılar düzeyinde örgütlenmelidir. Hegemonya bu alanda elde edilir. hegemonya kısmen altsınıfları üstyapılar içinde tutmakla sağlanır; fakat hegemonyanın bu yapıları ideolojiyle çalışır. Bunun anlamı, egemen sınıf bölümleri lehinde, sivil yaşam ve devlet alanlarında kurumlaşmış olan "gerçeklerin tanımlanması" alt sınıflar için sadece başlıca yaşanan gerçeği meydana getirmesi demektir. Bu yolla ideoloji toplumsal düzende tam "toplumsal blokun" ideolojik birliğini tutarak "çimentoyu" sağlar. Bu, egemen sınıfların ayrıntılı olarak alt sınıfların yaşamlarının düşünsel içeriğini düzene koyabildikleri ve yasaklayabildikleri için değil (onlarda kendi ideolojilerini yaşarlar) egemen sınıflar bütün rekabet eden gerçek tanımlamalarını kendi menzilleri içinde çerçevelemeye, bütün seçenekleri kendilerinin düşünce ufku içine getirmeye uğraştıkları için, belli dereceye kadar başarı sağlamaları nedeniyle işler. Alt sınıfların içinde yaşadıkları ve üzerlerindeki egemenliği tutacak şekilde boyun eğmelerini anlama hudutlarını koyarlar.

Egemenlik tek bir birleşmiş yönetici sınıf tarafından değil, sınıf bölümlerinin özel olarak bir araya gelişi, ittifakı ile korunabilir; dolayısıyla, egemen ideolojinin içeriği yönetici sınıfların karmaşık içsel düzenini yansıtır. Hegemonya üst yapı kurumları yoluyla (aile, öğretim sistemi, kilise, kitle iletişim araçları ve kültürel örgütler) ile çalışır; hazır verilmiş ve kalıcı bir durum değil, aktif bir şekilde kazanılmak ve korunmak zorundadır." (Erdoğan, İ., Alemdar, K.; 2002).

Son mu? Daha yeni Başlıyoruz

İkinci Dünya Savaşı sonrası kapitalist genişlemenin yarattığı olanaklar ve bu olanakların özel bir bürünümü olan refah devleti bazı ideologlarda endüstriyel toplumun sona erdiği düşüncelerine neden oldu. Hizmet sektörü ağırlıklı bolluk içinde post-endüstriyel topuma geçiyorduk. Bu görüşün savunucularından Daniel Bell 1960'da ideolojinin sonunu ilan etmiştir. Yani Fukayama yeni değildir. 1970'den sonraki kriz bu iyimser görüşlerin sonu oldu. Kriz sonrası reel sosyalizmin çöküşü ile yeniden ideolojilerin sonu ilan edildi. 1980'li yıllarla birlikte kalkınma ve modernleşme paradigmaları yerini globalizm paradigmasına bıraktı.

Başlangıç noktasında değiliz. Tarihimiz ve mirasımız var. Tarih ve miras ise ancak sınıfla buluştuğu, sınıfa içerildiği zaman etkide bulunur. Bugün sınıf mücadeleleri içinde işçi sınıfı toplam olarak çok iyi durumda değildir. Ancak Dünyanın dört yanında yeni sınıf hareketleri görülüyor ve umudu artırıyor. Umutsuz olmamayı gerektiren önemli bir nesnel gerçek de kapitalizmin birikim sorununun biç bir zaman çözülemeyecek oluşudur. Makalede bu çözümsüz sorunun bir sınıf kuvveti haline getirilememesinin nedenlerine ilişkin, iletişim ve iletişim ürünü haber eksenli tartışma yürütmeye çalıştım.

Tartışmada öne çıkan vurgulardan birisinin altını yeniden çizmek istiyorum. Marks'ın ünlü 11. Tezinde ifade ettiği, "filozoflar dünyayı yıllarca anlamaya çalıştılar. Şimdi onu değiştirmek zamanıdır" sözünün tarihsel-dönemsel özelliklerinden arındırılarak genelleştirilemeyeceğini savunuyorum. Şimdi kuramla birlikte bir ölçüde "dünyayı" anlama zamanıdır. Kuşkusuz kuram-siyaset dengesini yitirmeden. Büyük kurgular, ancak kuram-siyaset ilişkisi ile ortaya çıkarlar.

Bu makale "Haberlerle Nasıl Yönlendiriliyoruz?" başlığında da olduğu üzere, çözümlemeye çok, çözümleme öncesi bir "durum tespiti" niyetini taşımaktadır. Burada tartıştığım sorunlu yanların çözümüne ilişkin şüphesiz bir takım düşüncelerim var. Makale içinde kimi başlıklara dair çözümü nerede gördüğüme ilişkin ayrıntı içermeyen bazı belirlemeler yaptım. Geliştirilmelerinin gerekli olduğu bilinciyle başka bir çalışmaya bırakıyorum.

Bitirirken, "Dünyayı Sarsan On Gün" çalışması ile bildiğimiz, bir türlü kopamadığı devrimden sonra Sovyetler'de tífuse yakalanarak ölen ve Kremlin'deki Kızıl Duvarın dibine gömülü Amerikalı gazeteci John Reed'in çalışmasından bir alıntıyı John Reed'in haberleri türünden "Dünyayı Sarsacak" haberler dileğiyle aşağıya alıyorum: "Bir yıllık bir Sovyet rejiminin varlığından sonra bile Bolşevik Devrimi'nden bir serüven olarak söz açmak modadır. Olsun! Eğer serüvenden söz etmek gerekirse, çalışan kitlelere tarih sayfalarını açan ve her şeyi onların doğal ve büyük istemlerine bağlı kılan, insanlığın yaşadığı en görkemli serüvenlerden birisi olarak söz etmek gerekir..."

¹Dipnot: Makalenin yazımı sırasında örnek olarak seçilen haberlerde kullanılan yöntemi belirtmek yerinde olacaktır. Makale konusu esas itibariyle iletişim ve iletişim ürünü haberi ele almakla birlikte, yayınlanacağı derginin (Toplum ve Hekim Dergisi) bir alan dergisi olması ve okuyucularının ağırlıklı olarak sağlık sektörü çalışanı olması dolayısıyla örnek seçimi sağlık haberleri arasından yapılmıştır. İkinci bir yöntemsel açıklama; haberlerdeki kurgu dinamiklerinin sistematik ve yoğun olarak kullanıldığını, dönemsel olmadığını gösterebilmek için, örnek haberler sadece 2002 yılının Ekim ve Kasım aylarındaki sağlık haberleri taramasından alınmıştır. Haber taraması sadece Türkiye'de günlük olarak yayınlanan gazetelerden yapılmıştır.

KAYNAKLAR

- Andersson, P.** (1980), Batıda Sol Düşünce, Birikim Yayınları.
- Berkes, N.** (2000), Unutulan Yıllar, Yayına Haz.:Ruşen Sezer, İletişim Yayınları.
- Chomsky, N.** (1993), Medya Gerçeği, Çev: Abdullah Yılmaz, Tüm Zamanlar Yayıncılık.
- Erdoğan, İ. Alemdar, K.** (2002), Öteki Kuram, ERK Yayınları.
- Evrensel Gazetesi,** 24.11.2002, 23.11.2002.
- Hürriyet Gazetesi,** 23.10.2002.
- Jay, M.** (1989), Diyalektik İmgelem, Çev: Ünsal Oskay, Ara Yayıncılık.
- Küçük, Y.** (1986), Türkiye Üzerine Tezler 3, Tekin Yayınevi.
- Marx, K., Engels, F.** (1987), Alman İdeolojisi (Feuerbach), Çev: Sevim Belli, Sol Yayınları.
- Milliyet Gazetesi,** 23.10.2002, 13.11.2002
- Özgür Gündem Gazetesi,** 11.11.2002
- Posta Gazetesi,** 10.11.2002, 14.11.2002
- Reed, J.** (1986), Dünyayı Sarsan On Yıl Çeviri: Erdoğan Gürkan, Oda Yayınları.
- Poyraz, B.** (2002), Haber ve Haber Programlarında İdeoloji ve Gerçeklik, Ütopya Yayınları.
- Sabah Gazetesi,** 24.10.2002
- Star Gazetesi,** 24.11.2002
- Vatan Gazetesi,** 7.11.2002, 19.11.2002
- Yıldırım, C.**(1997), Bilimin Öncüleri, TÜBİTAK Yayınları.